STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista științifică a Universtității de Stat din Moldova, 2024, nr. 3(173)

CZU: 343.262:343.211 **https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_05**

ANALIZA MATERIALELOR ȘTIINȚIFICE PRIVIND RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU MUNCA FORȚATĂ, PUBLICATE ÎN STRĂINĂTATE

Mihaela BOTNARENCO, Petru GUIDEA,
Universitatea de Stat din Moldova

Pentru a percepe natura juridică a infracțiunii de muncă forțată, pot fi luate în considerare cercetările realizate de către: C.-E. Cristea, C. Olaru și I. Ristea (România); M. D. Jdan, T. O. Mihailicenko, A. Orlean, O. O. Oropai și Iu. Iu. Zabuga (Ucraina); A. V. Andreev, I. T. Idrisov, N. T. Idrisov și N. Iu. Tetereatnikov (Federația Rusă). La delimitarea muncii forțate de faptele asemănătoare (sclavie, traficul de ființe umane săvârșit în scopul exploatării prin muncă etc.) se referă: I. T. Idrisov, N. T. Idrisov, T. O. Mihailicenko, A. Orlean și Iu.Iu. Zabuga. Pentru a identifica înțelesul noțiunii de muncă forțată, este util să luăm în considerare definițiile acestei noțiuni, care sunt formulate de către C.-E. Cristea, I. T. Idrisov, N. T. Idrisov, T. O. Mihailicenko și Iu.Iu. Zabuga.

Cuvinte-cheie: *muncă forțată, servicii forțate, muncă obligatorie, sclavie, exploatarea prin muncă, exploatarea copiilor, libertatea muncii.*

ANALYSIS OF SCIENTIFIC MATERIALS ON CRIMINAL LIABILITY FOR FORCED LABOR, PUBLISHED ABROAD

In our opinion, to perceive the legal nature of the crime of forced labor, the research of x can be taken into account

In our opinion, to perceive the juridical nature of the crime of forced labor, can be taken into account the research carried out by: C.-E. Cristea, C. Olaru and I. Ristea (Romania); M. D. Jdan, T. O. Mihailichenko, A. Orlean, O. O. Oropai and Iu. Iu. Zabuga (Ukraine); A. V. Andreev, I. T. Idrisov, N. T. Idrisov and N. Iu. Tetereatnikov (Russian Federation). The following authors refer to the delimitation of forced labor from similar acts (slavery, human trafficking for the purpose of labor exploitation, etc.): I. T. Idrisov, N. T. Idrisov, T. O. Mihailichenko, A. Orlean and Iu.Iu. Zabuga. To identify the meaning of the notion of forced labor, it is useful to consider the definitions of this notion, which are formulated by: C.-E. Cristea, I. T. Idrisov, N.T. Idrisov, T. O. Mihailychenko and Iu.Iu. Zabuga.

Keywords: *forced labor, forced services, compulsory work, slavery, labor exploitation, exploitation of children, freedom of work.*

Introducere

În orice țară, doctrina penală cuprinde materialele științifice care exprimă anumite interese sociale și care determină conținutul și funcționarea sistemului dreptului penal. Prin natura lor, aceste materiale reflectă într-o formă rațională realitatea juridico-penală, influențând voința și conștiința destinatarilor și beneficiarilor legii penale. Aplicabilitatea doctrinei penale este determinată de: apariția unor lacune, contradicții sau incertitudini în legea penală; autoritatea şi fundamentele spirituale şi culturale ale doctrinei penale. Ținând cont de aceste aspecte, studiul de față se va axa pe analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate străinătate.

Rezultate obținute și discuții

În 2013, un om de știință din Ucraina – *A. Orlean* – a publicat un articol științific în care sunt identificate criteriile de delimitare dintre traficul de ființe umane, săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată, și unele infracțiuni legate de exploatarea prin muncă [1].

Acest autor este de părerea că infracțiunea de exploatare a copiilor, prevăzută la art. 150 din Codul penal al Ucrainei, presupune exploatarea din interes material a muncii voluntare a unui copil care nu a împlinit vârsta la care angajarea este permisă de lege. În același timp, recrutarea unui copil (sau comiterea altor acțiuni prevăzute de articolul 149 din Codul penal al Ucrainei), săvârșită pentru a utiliza munca forțată a acestuia sau pentru a beneficia de serviciile forțate ale acestuia, trebuie calificată ca trafic de ființe umane.

A. Orlean consideră că, în cazurile în care traficul de ființe umane a condus la realizarea scopului acestei infracțiuni sub forma de exploatare a muncii victimei, iar răspunderea pentru o astfel de exploatare este prevăzută de norme aparte (de exemplu, de art. 150, 150-1, 304 etc. din Codul penal al Ucrainei), nu este necesară aplicarea unor asemenea norme. Doar acțiunile persoanelor, care nu au luat parte la comiterea traficului de ființe umane, pot fi calificate în baza art. 150, 150-1, 304 etc. din Codul penal al Ucrainei. Din păcate, A. Orlean nu oferă explicații care ne-ar convinge că o asemenea soluție de calificare este temeinică.

În 2013, autorul român *I. Ristea* întreprinde o investigare a gradului de transpunere în legislația română a unui important principiu din Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale [2].

După părerea doctrinarului sus-menționat, legislația procesuală română „nu admite, în prezent, gratuitatea serviciului prestat de apărătorul din oficiu [...]. Această reglementare a legislaţiei române este în contradicţie însă cu prevederile Convenţiei Europene [...]” [2, p. 230]. Într-adevăr, conform lit. c) parag. 3 art. 6 al Convenţiei pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale, „orice acuzat are, mai ales, dreptul [...] dacă nu dispune de mijloacele necesare remunerării unui apărător, să poată fi asistat gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiţiei o cer” [3]. I. Ristea consideră că, din perspectiva acestei prevederi, „mandatul de apărător din oficiu, deşi este gratuit, nu constituie o muncă forţată sau obligatorie, interzisă de Convenţie, ci face parte din obligaţiile normale ale oricărui avocat” [2, p. 230]. Același autor continuă: „Ar fi de reflectat dacă, într-o reglementare viitoare a materiei, nu ar trebui prevăzută şi în legislaţia noastră gratuitatea serviciilor prestate de apărătorul din oficiu, atunci când instanţa apreciază că interesele justiţiei impun prezenţa unui apărător, iar persoana beneficiară a unei asemenea asistenţe nu ar avea mijloacele materiale necesare pentru plata unui apărător ales” [2, p. 230]. După aceasta, I. Ristea exprimă anumite rezerve: „Nu am fi însă de părere ca mandatul de apărător din oficiu, gratuit în ceea ce-l priveşte pe inculpat, să devină o sursă de prejudicii pentru apărător (care ar putea susţine că i se propune o muncă asimilată celei forţate sau obligatorii). Mai curând, ar trebui să se menţină parţial sistemul actual, în sensul că onorariul apărătorului să fie avansat de Ministerul Justiţiei, iar dacă cel care a beneficiat de apărare nu are mijloace de plată, sumele respective să rămână întotdeauna în obligaţia statului” [2, p. 230].

În 2013, doi doctrinari din Federația Rusă – *I. T. Idrisov și N. T. Idrisov* – ne propun propriul punct de vedere asupra delimitării noțiunii de muncă forțată de noțiunea de muncă în sclavie, precum și analizează anumite probleme legate de calificarea faptei de muncă forțată [4].

Din perspectiva acestor doi autori, în Rusia crește rolul pedepselor care implică influențarea prin muncă. Acest lucru se explică prin tendința de lărgire a sferei de aplicare a pedepselor care reprezintă o alternativă a închisorii. În context, I. T. Idrisov și N. T. Idrisov consideră important: să fie clarificată natura juridică a muncii forțate; să fie trasată limita dintre munca forțată și pedepsele care implică influențarea prin muncă. Acești autori fac distincție dintre munca forțată și munca obligatorie permisă de lege. Munca unei persoane, care este nevoită să o presteze în detrimentul drepturilor sale naturale, este nu altceva decât muncă forțată. Problema relației dintre munca forțată și munca în sclavie este condiționată de consacrarea în Codul penal al Federației Ruse, printre categoriile de pedeapsă, a muncii corecționale. După părerea lui I. T. Idrisov și N. T. Idrisov, această categorie de pedeapsă poate fi privită ca o varietate a muncii în sclavie.

În 2015, penalistul român *C. Olaru* oferă cititorilor propria viziune asupra dimensiunilor juridico-penale ale exploatării persoanei [5].

Acesta reține că „normele de legiferare corespondente exploatării prin/pentru muncă sunt cele prevăzute de art. 182 C. pen. respectiv lit. a) – supunerea la executarea unei munci sau îndeplinirea de servicii, în mod forţat și lit. b) – ţinerea în stare de sclavie sau alte procedee asemănătoare de lipsire de libertate ori de aservire, norme care se completează cu o serie de infracțiuni prevăzute de legislația penală în vigoare” [5, p. 17].

Din punctul nostru de vedere, această abordare a lui C. Olaru nu se înscrie în tiparul Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane. Or, conform pct. 3) art. 2 al acestei legi, se consideră distincte următoarele două forme de exploatare a persoanei: „a) obligarea de a executa anumite munci sau de a presta servicii prin recurgere la forţă, ameninţări sau prin alte mijloace de constrângere, contrar prevederilor legale privind condiţiile de muncă, salarizare, sănătate şi securitate” [6] și „b) ţinerea în sclavie, aplicarea anumitor practici similare sclaviei sau recurgerea la alte procedee pentru privarea de libertate” [6]. O stare de lucruri asemănătoare rezultă din art. 182 din Codul

penal al României, în care se consideră distincte următoarele două forme de exploatare a persoanei: „a) supunerea la executarea unei munci sau îndeplinirea de servicii, în mod forțat; b) ținerea în stare de sclavie sau alte procedee asemănătoare de lipsire de libertate ori de aservire; [...]” [7].

Din aceste considerente, opinia lui C. Olaru îngreunează interpretarea art. 212 din Codul penal al României (în care este incriminată fapta de supunere la muncă forțată sau obligatorie), în loc să înlesnească această interpretare. Art. 209 din Codul penal al României (în care este incriminată fapta de sclavie) nu este o anexă a art. 212 din Codul penal al României, iar sclavia nu este un exemplu de exploatare a persoanei prin muncă.

În 2019, autorul ucrainean *O.O. Oropai* a publicat un articol științific în care este analizată, sub aspect juridico-penal, noțiunea de exploatare a copiilor prin muncă [8].

Acest doctrinar arată că, pentru a proteja drepturile și libertățile fundamentale ale copiilor, în art. 150 din Codul penal al Ucrainei a fost stabilită răspunderea pentru exploatarea copiilor. În opinia lui O. O. Oropai, exploatarea prin muncă a copiilor trebuie privită ca faptă socialmente periculoasă, ilegală, săvârșită cu vinovăție, care presupune folosirea muncii copiilor care nu au împlinit vârsta la care angajarea este permisă de lege, prin înșelarea acestora, prin aplicarea asupra lor a violenței ori prin alte asemenea acțiuni, în scopul obținerii unui profit sau al satisfacerii altor necesități ale făptuitorului. Opiniile oamenilor de știință, pe care le-a analizat O. O. Oropai, îi permit să afirme că în art. 150 Cod penal al Ucrainei este incriminată fapta nu de exploatare oarecare a copiilor, ci de exploatare prin muncă a copiilor. În consecință, este propusă ajustarea titlului art. 150 Cod penal al Ucrainei la dispoziția acestui articol.

În 2019, autoarea română *C.-E. Cristea* propune cititorilor o investigație științifică în care, printre formele analizate de exploatare a persoanei, se regăsește exploatarea prin muncă [9].

După trecerea în revistă a normelor relevante din Codul penal al României și din Constituția României, C.-E. Cristea arată că „în doctrină, munca forțată a fost definită ca acea muncă impusă prin constrângerea unei persoane, în alte cazuri decât cele admise de dispozițiile legale, în timp ce prin muncă obligatorie se înțelege munca impusă în mod abuziv, ca o obligație, unei persoane, deși aceasta nu face parte din îndatoririle sale și nici nu îi poate fi pretinsă în baza unei dispoziții legale” [9]. În continuare, autoarea prezintă dispozițiile din Codul muncii al României, care se referă la munca forțată. Cu regret, expunerea făcută de C.-E. Cristea are un caracter preponderent descriptiv, fără a fi întreprinsă o analiză veritabilă a noțiunilor de exploatare prin muncă și de muncă forțată.

În 2020, autorii ucraineni *Iu. Iu. Zabuga* și *T. O. Mihailicenko* au propus cititorilor propria viziune asupra exploatării persoanei prin muncă [10].

În Codul penal al Ucrainei, răspunderea pentru traficul de ființe umane este prevăzută în articolul 149. Modificările, care au fost operate în acest articol, au vizat, printre altele, noțiunea de exploatare a persoanei. În opinia lui Iu. Iu. Zabuga și T. O. Mihailicenko, efectele modificărilor respective denotă necesitatea definirii în Codul penal al Ucrainei a noțiunii de exploatare a persoanei. Scopul studiului, elaborat de către cei doi autori, constă în: stabilirea caracteristicilor obligatorii ale noțiunii de exploatare a persoanei; dezvăluirea conținutului unor forme de exploatare a persoanei, printre care și exploatarea prin muncă.

În cadrul analizei noțiunii de exploatare prin muncă, Iu. Iu. Zabuga și T. O. Mihailicenko evidențiază următoarele trăsături caracteristice ale muncii forțate: 1) munca nu este voluntară, adică victima este obligată să o presteze chiar dacă nu și-a exprimat consimțământul pentru aceasta; 2) există un pericol real pentru persoana care nu acceptă să presteze munca forțată. Din practica, examinată de către cei doi doctrinari, rezultă că victimele muncii forțate sunt adesea supuse bătăii, private de hrană, violate etc. În alte cazuri, victimele respective (dacă au statutul de imigrant ilegal) sunt amenințate că vor fi predate poliției sau serviciului de migrație. Iu. Iu. Zabuga și T. O. Mihailicenko menționează că, pentru a stabili dacă munca este forțată sau nu, este necesar să fie clarificate următoarele aspecte: 1) a depășit munca prestată cadrul activităților profesionale obișnuite ale persoanei care o îndeplinește?; 2) a fost munca retribuită sau nu?; 3) au fost impuse taxe disproporționate celui care prestează munca respectivă?

Iu. Iu. Zabuga și T. O. Mihailicenko consideră că muncă forțată este munca pe care angajatul este constrâns să o presteze, venitul angajatului fiind însușit de proprietarul mijloacelor de producție. Așadar, angajatul forțat să muncească nu este remunerat deloc pentru munca sa ori mărimea remunerației este considerabil mai mică în comparație cu cea a remunerației obținute de obicei, ținând cont de volumul, intensitatea și specificul muncii.

În 2022, un cercetător ucrainean – *M. D. Jdan* – a efectuat o investigare științifică a problemelor de ordin juridico-penal și criminologic legate de exploatarea copiilor prin muncă [11].

O atenție deosebită se acordă determinării esenței juridice a infracțiunii de exploatare a copiilor (care este prevăzută de art. 150 din Codul penal al Ucrainei), precum și a locului acesteia în cadrul grupului de infracțiuni săvârșite împotriva libertății, onoarei și demnității persoanei (adică a infracțiunilor prevăzute în Titlul III al părții speciale a Codului penal al Ucrainei). În rezultat, M. D. Jdan consideră că libertatea muncii nu este apărată suficient împotriva manifestărilor socialmente periculoase îndreptate împotriva persoanelor adulte. Pentru rezolvarea acestei probleme, autorul respectiv propune completarea Codului penal al Ucrainei cu art. 173[1], în care să fie incriminată fapta de exploatare a muncii. La modul concret, M. D. Jdan recomandă ca alineatul 1 al acestui articol să prevadă răspunderea pentru utilizarea muncii forțate a unei alte persoane, indiferent de prezența sau lipsa unei oferte de retribuire favorabilă pentru munca prestată. Autorul respectiv sugerează ca alineatul 2 al articolului proiectat trebuie să fie aplicat în cazul în care exploatarea muncii fie este săvârșită împotriva mai multor persoane, fie a cauzat un prejudiciu considerabil sănătății fizice sau psihice a victimei, fie este comisă în condiții nocive pentru victimă. În sfârșit, pentru alineatul 3 al art. 173[1] din Codul penal al Ucrainei, M. D. Jdan propune agravarea răspunderii în ipoteza de săvârșire a infracțiunii fie de către un grup criminal organizat, fie împotriva unui minor.

Totuși, acest autor nu explică dacă, în paralel cu completarea Codului penal al Ucrainei cu art. 173[1], ar trebui să fie abrogat art. 150 din Codul penal al Ucrainei sau nu. Or, se poate observa că ipoteza de săvârșire a infracțiunii de exploatare a muncii împotriva unui minor (care este prevăzută la alin. 3 art. 173[1] din Codul penal al Ucrainei) dublează ipoteza deja prevăzută de art. 150 din Codul penal al Ucrainei.

În 2022, doi autori din Federația Rusă – *N. Iu. Tetereatnikov* și *A. V. Andreev* – au elaborat un studiu științific în care este tratată problema delimitării muncii forțate de munca corecțională în legislația rusă și în cea internațională [12].

La modul concret, este examinată relația dintre munca forțată (interzisă de alin. 2 art. 37 al Constituției Federației Ruse) și munca corecțională (prevăzută de art. 49, 50, 53[1] și 106 din Codul penal al Federației Ruse și de art. 3.13 din Codul contravențional al Federației Ruse). În această ordine de idei, sunt analizate normele din legislația internațională, precum și practica judiciară a instanțelor judecătorești din Federația Rusă, dar și a Curții Europene a Drepturilor Omului.

În opinia celor doi autori, interdicția constituțională privind munca forțată își găsește o dezvoltare reușită în măsurile legale prevăzute de art. 49, 50, 53[1] și 106 din Codul penal al Federației Ruse și de art. 3.13 din Codul contravențional al Federației Ruse. Acest lucru se datorează faptului că toate aceste măsuri au la bază restricțiile stabilite în alin. 1 art. 37 al Constituției Federației Ruse (care prevede posibilitatea de a limita exercitarea dreptului persoanei de a dispune liber de capacitatea de muncă și de a alege liber tipul de activitate) și în alin. 3 art. 55 al Constituției Federației Ruse (care prevede posibilitatea de a limita exercitarea unui drept constituțional fie pentru a proteja moralitatea, sănătatea, drepturile și interesele legitime ale altor persoane, fie pentru a asigura apărarea națională și securitatea statului).

Concluzii

1) în vederea depășirii controverselor și rezolvării problemelor referitoare la caracteristicile infracţiunii de muncă forțată, pot fi luate în considerare cercetările realizate de către: C.-E. Cristea, C. Olaru și I. Ristea (România); M. D. Jdan, T. O. Mihailicenko, A. Orlean, O. O. Oropai și Iu. Iu. Zabuga (Ucraina); A. V. Andreev, I. T. Idrisov, N. T. Idrisov și N. Iu. Tetereatnikov (Federația Rusă);

2) cei mai mulți dintre acești doctrinari se referă la aspectele de drept penal ale muncii forțate: A.V. Andreev, C.-E. Cristea, M. D. Jdan, T. O. Mihailicenko, C. Olaru, A. Orlean, O. O. Oropai, N. Iu. Tetereatnikov și Iu.Iu. Zabuga. Un număr mai redus dintre acești oameni de știință abordează munca forțată din perspectiva altor științe juridice: M. D. Jdan (criminologie); C.-E. Cristea (drept constituțional și dreptul muncii); A. V. Andreev și N. Iu. Tetereatnikov (drept contravențional); I. Ristea (dreptul Uniunii Europene);

3) la delimitarea muncii forțate de faptele asemănătoare (sclavie, traficul de ființe umane săvârșit în scopul exploatării prin muncă etc.) se referă în lucrările lor: I. T. Idrisov, N. T. Idrisov, T. O. Mihailicenko, A. Orlean și Iu. Iu. Zabuga;

4) pentru a identifica înțelesul noțiunii de muncă forțată, este util să luăm în considerare definițiile acestei noțiuni, care sunt formulate de către C.-E. Cristea, I. T. Idrisov, N. T. Idrisov, T. O. Mihailicenko și Iu.Iu. Zabuga;

5) din analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, care au fost publicate **în** străinătate, rezultă că nu și-a găsit rezolvarea problema coraportului dintre noțiunea de muncă forțată și noțiunile de: servicii forțate; muncă obligatorie; exploatare prin muncă; încălcare a principiului de libertate a muncii.

Referințe:

1. ОРЛЕАН, А. *Відмежування торгівлі людьми від інших злочинів, пов'язаних із трудовою експлуатацією.* În: *Вісник Національної академії прокуратури України*, 2013, № 1, с. 47-52. ISSN 2311-6676.
2. RISTEA, I. *Reflectarea principiului privind interzicerea sclaviei şi a muncii forţate din Convenţia europeană a drepturilor omului în legislaţia penală română.* În: *Conferința Internațională de Drept, Studii Europene și Relații Internaționale, 2013, Ediția I*. București: Hamangiu; CEEOL, pp. 227-230. ISSN 2668-0203.
3. *Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale*. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON
4. ИДРИСОВ, И. Т., ИДРИСОВ, Н. Т. *О соотношении понятий принудительного и рабского труда и некоторых проблемах квалификации использования рабского труда*. În: *Актуальные проблемы российского права*, 2013, № 5, с. 585-589. ISSN 1994-1471.
5. OLARU, C. *Exploatarea unei persoane în contextul actualelor dispoziții ale Codului penal.* În: *Revista Pro Lege*, 2015, nr. 3-4, pp. 13-23. ISSN 1224-2411.
6. *Legea nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea şi combaterea traficului de fiinţe umane*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 164-167/812.
7. *Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009*. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
8. ОРОПАЙ, О. О. *Щодо визначення поняття «трудова експлуатація дітей» в кримінальному праві України*. În: *Правова система держави: сучасні тенденції та фактори розвитку. Матеріали науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5-6 квітня 2019 р.)*. Херсон: Молодий вчений, 2019, с. 88-91. ISBN 978-617-7640-50-8.
9. CRISTEA, C.-E. *Exploatarea unei persoane în perspectiva traficului de persoane*. Disponibil: https://www.juridice.ro/639447/exploatarea-unei-persoane-in-perspectiva-traficului-de-persoane.html
10. vЗАБУГА, Ю. Ю., МИХАЙЛІЧЕНКО, Т. О. *Форми експлуатації людини*: частина 1. În: *Форум права*, 2020, № 3, с. 29-43. ISSN 1995-6134.
11. ЖДАН, М. Д. *Кримінологічний та кримінально-правовий захист неповнолітніх від трудової експлуатації.* În: *Правовий часопис Донбасу*, 2022, № 4, ч. 2, 2022, с. 82-86. ISSN 2523-4269.
12. ТЕТЕРЯТНИКОВ, Н. Ю., АНДРЕЕВ, А. В. *Разграничение принудительного труда и принудительных работ в российском и международном праве.* În: *Вестник Сибирского юридического института МВД России*, 2022, № 3, с. 166-173. ISSN 2225-7322.

Date despre autori:

Mihaela BOTNARENCO, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.
ORCID: 0000-0003-3243-4834
E-mail: mihaelabotnarenco@gmail.com

Petru GUIDEA, doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.
ORCID: 0000-0001-5261-407X
E-mail: guideapetru1@gmail.com

Prezentat la 13.02.2024